

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ТА МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ

УДК 352.072.1

Б. Пережняк,

кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

Ю. Бальцій,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

КАТЕГОРІЯ «ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ» В СУЧАСНОМУ МУНІЦИПАЛІЗМІ: ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ

Розпочатий курс реформи місцевого самоврядування передбачає формування дієвого місцевого самоврядування та територіальної організації влади з метою створення і підтримки повноцінного життєвого середовища для жителів територіальних громад, надання їм високоякісних та доступних публічних послуг, становлення високоякісних інститутів прямого народовладдя та задоволення їх інтересів в усіх сферах життєдіяльності на відповідній території.

Муніципалізм як особливий режим функціонування самоврядної (муніципальної) влади передбачає пріоритет прав і свобод людини і громадянина перед інтересами органів місцевого самоврядування, обмеження й самообмеження цієї влади на користь громадянського суспільства та є невід'ємною складовою частиною конституціоналізму [1, с. 23].

О. Батанов, розглядаючи сучасний конституціоналізм у цілому, зазначає, що «муніципалізм (поряд із парламентаризмом), акумулюючи всі ідейні установки, системні якості, ознаки та атрибути конституціоналізму, є його концептуальним та інституціональним базисом: муніципалізм – на локальному рівні, а

парламентаризм – загальнонаціональному (загальнодержавному)» [2, с. 105].

Як і конституціоналізм, муніципалізм має декілька категорій, які визначають саму сутність цього поняття. Однією з таких категорій виступає категорія «децентралізації».

Важливість вивчення цієї категорії полягає в тому, що в Україні розпочато реалізацію реформи місцевого самоврядування та децентралізації влади, яку визначено одним із ключових пріоритетів реформування відповідно до Стратегії сталого розвитку «Україна-2020» [3].

Крім того, В. Гройсман зазначив, що серед комплексу реформ, перед необхідністю проведення яких стоїть сьогоднішня Україна, децентралізацію публічної влади без перебільшення можна назвати реформою № 1. Без повноцінного і потужного місцевого самоврядування неможливо побудувати сильну державу [4].

Традиційно усталений погляд на децентралізацію як на процес, за якого в рамках централізованої держави утворюються самостійні одиниці, що є носіями місцевого самоврядування (громади), потребує вироблення нових

підходів до аналізу його змісту.

У теоретичних і практичних дослідженнях поняття «децентралізація» є багатоаспектним та розглядається різнопланово. На семантичному рівні децентралізація (від латинського *de* – протиставлення, *centralis* – центральний) трактується як знищення, ослаблення або скасування централізації [5, с. 249]. Тобто це система розподілу функцій і повноважень між державним і місцевими рівнями управління з розширенням прав останніх. Роль децентралізації управління у процесах становлення інституту місцевого самоврядування є визначальною. Адже децентралізація є своєрідною системою управління, за якої частина функцій центральної влади переходить до органів місцевого самоврядування [6].

Схвалена Кабінетом Міністрів України 1 квітня 2014 року Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні (далі Концепція) викликана політичними процесами, що відбуваються в державі й суспільстві на шляху євроінтеграції. Вона передбачає децентралізацію, створення належних матеріальних (майно, зокрема земля, що перебувають у власності територіальних громад), фінансових (податки та збори, що пов'язані з територією відповідної адміністративно-територіальної одиниці) та організаційних умов для забезпечення виконання органами місцевого самоврядування власних і делегованих повноважень [7].

Питання децентралізації класично були досліджені у працях Ж. Веделя, який бачив децентралізацію, насамперед, у передаванні владних повноважень не державним службовцям і органам, що представляють центральну владу, а іншим органам, що не знаходяться в ієрархічному підпорядкуванні останній, переважно які обрані населенням [8, с. 392].

Проте варто зазначити, що в зарубіжній науковій правовій літературі наділення органів місцевого самоврядування окремими державними повнова-

женнями часто розглядають як спосіб не децентралізації, а деконцентрації.

Якщо принципи централізації і децентралізації регулюють питання взаємовідносин центру і місць, то для розподілу компетенції між різними органами одного рівня управління в латиноамериканських державах, як і в країнах Європи, використовуються принципи концентрації і деконцентрації. Повноваження концентруються в руках одного органу, коли він здійснює всю повноту влади, надану даній адміністративно-територіальній одиниці, тоді як система деконцентрації передбачає розподіл функцій між різними органами однієї ланки [9, с. 34].

Передача повноважень із центру на місця здійснюється шляхом децентралізації, що дозволяє привести послуги, які надає держава, у відповідність із потребами і запитам населення. При цьому сам перехід до децентралізації – це свого роду «глобальний зсув влади», що звільняє індивіда від державної опіки і дозволяє будувати демократію знизу догори.

В англійсько-українському словнику поняття «децентралізація» визначається як організаційна система, що передбачає надання реальних повноважень ухвалювати рішення тим її підрозділам, які географічно чи організаційно перебувають поза центром влади [10, с. 27].

Посилаючись на веб-сторінку «FAQ on Decentralization», децентралізація розглядається як процес передачі владних повноважень і фінансових ресурсів з центрального до нижчих рівнів державного управління, таких як регіони, провінції, райони і муніципалітети [11].

Ж.-П. Фагует розглядає централізацію як передачу центральним (національним) урядом визначених функцій з усіма необхідними для їх виконання адміністративними, політичними і економічними атрибутами до місцевих (або) органів влади, які є самостійними одиницями і суверенними в географічних межах або функціональних сферах діяльності, які визначені на законодавчому рівні [12, с. 5].

Вельми цікава точка зору на поняття «централізація» М. Кальмана, який зазначає, що централізація потрібна для більш рівномірного економічного зростання і перерозподілу доходів, причому органи місцевого самоврядування повинні реалізовувати власні проекти, а для цього їм необхідна власна податкова база, можливість прозорими методами захистити свою частку у центральних податках і певна автономія у використанні частини зібраних податків [13, с. 7].

Оскільки «децентралізація» є одним із важливих компонентів демократичних реформ, сприяє прозорості в діяльності влади, то, узагальнюючи вищенаведені визначення, можемо констатувати, що традиційно усталений погляд на децентралізацію як на процес, за якого в рамках централізованої держави утворюються самостійні одиниці, що є носіями місцевого самоврядування, потребує вироблення нових підходів до аналізу його змісту. Сьогодні необхідною умовою стабільного розвитку суспільства та ефективного функціонування держави є забезпечення балансу загальнодержавних інтересів не лише з інтересами територіальних громад, а й кооперація та координація цих інтересів на різних рівнях виконавчої влади. Досить важливо розрізняти типи децентралізації, оскільки вони мають різні специфічні характеристики, політичне значення і зумовлюють досягнення успіху.

На сучасному етапі державотворення існує три типи децентралізації: політична, адміністративна і фінансова, а також три основні форми децентралізації: деконцентрація, деволуція і делегування.

Політична децентралізація – це, по-перше, передача владних повноважень органам влади на рівень управління, який нижчий за центральний; по-друге, спільна розробка і реалізація політики шляхом залучення зацікавлених сторін. Політична децентралізація проявляється шляхом деволуції.

Прихильники політичної децентралізації вважають, що рішення, які прийняті шляхом широкого залучення громадськості, будуть кращими і більше відповідатимуть різноманітним інтересам суспільства, порівняно з тими рішеннями, які прийняті політичною владою на національному рівні [14, с. 147–157]. Під цим визначенням розуміється, що вибори політичних представників від місцевих виборчих дільниць дозволяють громадянам краще знати їх політичних діячів, і, у свою чергу, політичним діячам – вчасно реагувати на потреби і бажання своїх виборців.

Таким чином, політична децентралізація часто потребує конституційних чи визначених законами реформ, розвитку політичних партій, посилення законодавства, створення місцевих політичних одиниць і підтримки ініціатив та інтересів різних громадських груп.

Фінансова децентралізація – це делегування фінансових ресурсів та повноважень, формування дохідної частини бюджету [15]. Вона передає місцевим органам влади, приватним підприємствам фінансові засоби, повноваження збирати місцеві податки, а також право визначати видатки місцевих бюджетів із метою виконання ними децентралізованих функцій.

Що стосується адміністративної децентралізації, то вона спрямована на делегування владних повноважень стосовно процесу розроблення і прийняття рішень, ресурсів і повноважень для надання державних послуг у визначених сферах із центрального до нижчих рівнів влади, галузевих управлінь підвідомчих центральним органам влади, агенцій.

Адміністративна децентралізація стосується перерозподілу владних повноважень, фінансових ресурсів і відповідальності щодо здійснення планування, фінансування і управління визначених державних функцій від центрального уряду і його органів до відповідних галузевих одиниць місцевих органів влади, підпорядкованим одиницям на всіх рівнях державного управління, напівав-

тономним державним органам влади, або регіональним органам влади, або асоціаціям (акціонерним товариствам), а також регіональним чи функціональним органам влади в межах визначеної території [16, с. 62].

Крім того, існує два шляхи здійснення самої адміністративної децентралізації: через такі форми, як деконцентрація і делегування.

Деконцентрація вважається найслабшою формою децентралізації і найчастіше застосовується в унітарних державах. Вона включає в себе перерозподіл повноважень щодо процесу ухвалення рішень, фінансові і управлінські повноваження, а також відповідальність поміж різних рівнів центральних органів виконавчої влади. За таких умов територіальні або галузеві управління знаходяться в підпорядкуванні тільки центральним органам влади. Управлінські завдання за умов деконцентрації розподіляються на органи одного й того ж суб'єкта управління.

Делегування вважається найбільш довершеною моделлю децентралізації, оскільки передбачає передачу важливої частини державних повноважень до виключної компетенції місцевих органів самоврядування.

Місцеві органи самоврядування отримують, таким чином, певні права в деяких сферах у відповідності до чинного законодавства, діють незалежно та мають для цього власні джерела фінансування. Процес прийняття рішень та їх упровадження повністю належить до компетенції місцевих органів самоврядування, а у випадку конфлікту між ними та органами центральної влади відповідальні суди можуть втрутитись лише за наявності порушень законів чи Конституції.

Делегування – це фактично компромісна модель децентралізації, яка знаходиться посередині між передачею повноважень та силою децентралізації. У цьому випадку органам місцевого самоврядування (не мережі органів центральної влади) передаються на виконання певні державні функції, в той час

як органи центральної влади проводять певний контроль за виконанням задач та, як правило, мають виділяти кошти з державного бюджету для виконання цих завдань та передавати їх до органів місцевого самоврядування.

Тому одним із найважливіших питань децентралізації є питання, до якої межі і за якими повноваженнями може здійснюватись децентралізація. Для відповіді на це запитання ми маємо звернутись ще до одного дуже важливого терміна, без якого неможливо уявити процес децентралізації – субсидіарності. Тобто головним критерієм раціональної децентралізації виступає досягнення найвищої якості обслуговування громадян, а головним принципом – субсидіарність, яка визначає найнижчу оптимальну межу втручання уряду в місцеві справи.

Як слушно зазначає А. Ткачук, якщо ви поїдете в будь-яку державу Європейського Союзу і поспілкуєтесь із професійними державними службовцями чи політиками, ви часто будете чути цей термін, оскільки принцип субсидіарності пронизує всю політичну систему Європейського Союзу. Принцип субсидіарності в різних країнах тлумачать дещо по-різному, хоча в основному такі тлумачення збігаються [17, с. 6].

Принцип субсидіарності (англ. Subsidiary – допоміжний, доповнюючий) – загальний принцип, який передбачає передачу повноважень на прийняття рішень із центрального на нижчі організаційні рівні [17, с. 6].

Незважаючи на те, що принцип субсидіарності знайшов своє відображення в Бюджетному кодексі, він і досі відсутній у чинному Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» [18], проте він розкривається у ч. 3 ст. 4 Європейської хартії місцевого самоврядування [19]: «Муніципальні функції, як правило, здійснюються переважно тими властями, які мають найтісніший контакт із громадянином. Наділяючи тією чи іншою функцією інший орган, необхідно враховувати обсяг і характер завдання, а також ви-

6. Бутурлакiна Т.О. Фiнансова децентралiзацiя як фактор економiчного зростання рeгiонiв. *Наук. вiсн. Ужгород, ун-ту. Сер.: «Економiка»*. 2010. № 31. URL : www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Novii/Ekoi/2010_31/statti/4_8.htm.
7. Про схвалення Концепцiї реформування мiсцевого самоврядування та територiальної органiзацiї влади в Украiнi : Розпорядження Кабiнету Міністрiв Украiни вiд 1 квітня 2014 року № 333-р. URL : <http://zakon.rada.gov.ua>.
8. Ведель Ж. *Административное право Франции*. Москва : Прогресс, 1973. 512 с.
9. Штатаина М.А. *Правовое регулирование вопросов местного управления в странах Латинской Америки*. Москва. 2003. 136 с.
10. *Англійсько-український словник термiнiв i понятъ з державного управлiння / авт.-уклад. Г. Райт та iн. ; пер. В. Ивашко*. Київ : Основи, 1996. 128 с.
11. FAQ on Decentralization retrieved from. URL : http://www.decentralization.cc/Active_Pages/faq.asp on 23/06/04.
12. Faguet Jean-Paul. *Decentralization and Local Government Performance, Technical Consultation on Decentralization, London School of Economics, Working Group 6: Decentralization and Natural Resources Management, Centre for Economic Performance and Development Studies Institute*. 1997. P. 5.
13. *Разделение полномочий между отдельными ступенями управления стран Центральной Азии: перспективы дальнейшего развития, сравнительный анализ*, ПРООН, Мировой Банк. 2002. 128 с.
14. Slater Richard. *Democratic Decentralization or Political Consolidation: The Case of Local Government Reform in Karnataka, Public Administration and Development* 9, no. 2. April-May. 1989. P. 147–157.
15. World Bank. *Decentralization in the transition economies: challenges and the road ahead, Poverty Reduction and Economic Management Unit, Europe and Central Asia*. 2001. P. 3–11.
16. Сметанин Р.В. *Управління процесом децентралiзацiї державної влади i розвитку мiсцевого самоврядування : дис. ... к. держ. упр. : спец. 25.00.04*. Днiпро. 2010. 177 с.
17. Ткачук А.Ф. *Мiсьцеве самоврядування та децентралiзацiя*. Законодавство (навчальний модуль). Київ : ІКЦ «Легальний статус», 2016. 80 с.
18. Про мiсьцеве самоврядування в Украiнi : Закон Украiни вiд 21 травня 1997 р. *Вiдомостi Верховної Ради Украiни*. 1997. № 24. Ст. 170.
19. *Європейська Хартiя про мiсьцеве самоврядування*. Мiсьцеве самоврядування. 1997. № 1-2. С. 90–94.

